

SLAVISTIKA V AMSTERDAMU

MOJMÍR GRYGAR

I

Zájem o českou řeč, literaturu a kulturu v Nizozemí se datuje až od založení Československa v roce 1918. Z vyprávění pamětníků vím, že se již hned po válce pořádaly studentské zájezdy do Prahy (studenti byli ubytováni ve vlaku, v kterém přijeli). Jedním z prvních českých autorů, jenž vzbudil v Nizozemí pozornost, byl Karel Čapek. Scénická utopie *R.U.R.* byla uvedena v Amsterdamu již na začátku dvacátých let, následovala další jeho dramata i hry Františka Langerera. Během předválečného dvacetiletí byla přeložena téměř všechna Čapkova díla do nizozemštiny; zájem o ně nekončil ani po roce 1945, překládaly se také autorovy causerie o divadle nebo o zahradnictví, na řadu přišly také apokryfy, pohádky, cestopisné črty a podobně. V roce 1947 vyšla dokonce malá monografie od Santena, autora, který získával informace také od Olgy Scheinpflugové.

Do jaké míry přispěl k šíření české kultury v Nizozemí Emil Filla, který tam byl za své zásluhy v protirakouském odboji jmenován prvním diplomatickým představitelem Československa, nevím přesně, i když předpokládám, že Filla, dobře obeznámený s nizozemským prostředím, mohl v tomto ohledu udělat kus práce. (Osobně znal například některé osobnosti z avantgardní skupiny De Stijl.)

K důležitému sblížení obou zemí ve vědecké oblasti došlo na konci dvacátých let, kdy lingvisté z Československa sdružení v Pražském lingvistickém kroužku uspořádali s nizozemskými kolegy první mezinárodní lingvistický kongres. Konal se v Haagu a do dějin lingvistiky se zapsal jako sjezd, na němž pražští a nizozemští jazykovědci společně nastínili principy nové disciplíny - fonologie, která signalizovala obrat od staršího, historicky zaměřeného jazykozpytu k strukturnímu zkoumání jazyka a řeči.

Jedním ze znalců češtiny a české kultury byl Leidenský profesor Nikolaas Van Weijk (1880-1941), první nizozemský slavista. Ze svých cest do Československa, kdy měl možnost seznámit se také s prezidentem Masarykem, vytěžil mimo jiné také popularizační knížku o Československu. Zájem o naši zemi stoupal úměrně s rostoucím válečným nebezpečím ve střední Evropě. Překládaly se tehdy historické i aktuálně politické práce o Československu, zejména o německo-českých vztazích, o Masarykovi ap. (Například knihy a stati E. Ludwiga, F. Krofty, ale také třeba brožura plukovníka Moravce aj.) Tuto atmosféru rostoucího zájmu o českou kulturu dobře do-

kládají oslavy J. A. Komenského v Naardenu, kde byl "učiteli národů" otevřen památník, ale také překlady několika románových novinek tehdy ve světě ještě zcela neznámých autorů, totiž M. Pujmanové (*Lidé na křižovatce*), J. Čepa (*Hranice stínu*) a E. Hostovského (*Dům bez pána*).

Po válce ještě pokračuje zájem o Československo (v roce 1948 vydává známý romanopisec Antoon Coolen knížku o svém pobytu u nás pod názvem *Tjsechische suite*), ale události po únoru 1948 a stupňující se izolace našich zemí v období studené války znamenaly citelný pokles vzájemných kulturních styků. Ty se zase velice zaktivizovaly v roce pražského jara. Ale to se už týká počátku bohemistických studií na Amsterdamské univerzitě.

II

Předválečná slavistika na nizozemských univerzitách v Leidenu a v Amsterdamu byla převážně zaměřena na studium jazykového nebo širšího kulturně historického typu. V popředí stál samozřejmě ruský jazyk; zájem o něj se udržoval i v období studené války, což bylo podmíněno také politickými zřeteli (od některých nizozemských důstojníků i záložníků se vyžadovala jistá znalost ruštiny).

Zájem o Sovětský svaz jako o spojeneckou velmoc vedl po roce 1945 k tomu, že nizozemská slavistika přestala být exotickým, okrajovým oborem. Její postavení na univerzitách se sice nedalo srovnat s tradičními filologickými obory, s germanistikou, anglistikou nebo romanistikou, ale její váha v odborném světě i na veřejnosti neustále stoupala. Dobře je to vidět na tom, že v šedesátých letech byla slavistika zastoupena na pěti univerzitách a že péčí amsterdamských slavistů začal vycházet v roce 1972 časopis *Russian Literature*, který byl a je otevřen slavistům ze všech zemí, nejen odborníkům ze Západu, a tiskne příspěvky ve všech světových řečích.

Poválečná poptávka po ruské literatuře vyvolala mimořádný růst překladů; dá se říci, že nizozemská veřejnost si osvojila klasickou, ale i moderní a současnou ruskou literární kulturu až v poválečném půlstoletí. Před válkou se ruští klasikové překládali "z druhé ruky", tj. přes němčinu (totéž platilo i o některých českých autorech; takto byla například zprostředkována ještě po válce Čapkova *Válka s mloky*). V sedmdesátých letech již počet románů a básní přeložených z ruštiny převýšil počet překladů z francouzštiny.

III

Během Slavistického sjezdu, který se konal v srpnu 1968, se Jan van der Eng (vedoucí literárního oddělení Amsterdamské univerzity) a Felix Vodička

(tehdejší ředitel ÚČL) dohodli na tom, že z Prahy bude vyslán na jeden semestr do Amsterdamu vědecký pracovník, jehož úkolem bude přednášet jednak o českém strukturalismu v literární vědě a estetice, jednak o české literatuře. Volba padla na mne. Zájem o obojí byl značný. Pokud jde o teoretické téma, strukturalismus byl tehdy v popředí zájmu, a to především ve Francii, ale i ve Spojených státech, v Itálii (kde jsem uspořádal s kolegy z Gramsciho ústavu sympozium o strukturalismu, jež se uskutečnilo v dubnu 1968 již za účasti profesora Vodičky), v Německu a jinde.

Holandští slavisté považovali za důležité seznámit kolegy a zájemce z ostatních literárních a uměnovědních oborů s přínosem ruské, české a polské lingvistiky a literární vědy k rozvoji nových výzkumných metod a přístupů. Přednášel jsem tehdy nejen v Amsterdamu, ale také v Utrechtu, v Groningenu, v Bochumi a jinde. Mezi mými posluchači byli nejen slavisté, ale i kolegové z příbuzných oborů. Teoretický přínos ruské formální metody a českého strukturalismu se stal během několika let jednou ze základních složek nejen slavistického studia, ale i jiných jazykovědných, literárních a uměnovědních oborů v Nizozemí. Odkazy k pracím J. Mukařovského, F. Vodičky, R. Jakobsona, J. Veltruského a dalších pražských strukturalistů nescházejí v žádné z běžných příruček a základních prací zmíněných oborů. O to se zasloužili také odborníci podobného zaměření, kteří delší či kratší dobu pracovali na univerzitách v Amsterdamu, Utrechtu a Leidenu, jako J. Vachek, M. R. Mayenová, L. Doležel, H. Schmidová, L. Pszczolowska. Také při zakládání prvního programu sémiotického studia na Amsterdamské univerzitě v osmdesátých letech se český podíl zřetelně projevil.

S příspěvky týkajícími se srovnávací sémiotiky umění jsem pravidelně vystupoval na různých sjezdech (A. I. L. C.: Montreal-Ottawa 1973, Innsbruck 1979; sympozium o Filonovovi: Guggenheim Museum New York 1984; sympozium Nobelovy nadace: Stockholm 1985; sympozium o teoretických otázkách slovanských literatur: Bochum 1986; sémiotická konference v Amsterdamu 1987 aj.).

Na začátku sedmdesátých let jsem se pokusil, ve spolupráci s některými zahraničními bohemisty, založit časopis věnovaný české literární vědě a literatuře (*Journal of Czech Poetics and Literature*). První číslo bylo již vysázeno (mimo jiné s poslední Vodičkovou studií o Erbenovi), ale celý projekt musel být zastaven, protože nakladatelství The Peter de Ridder Press se octlo ve finanční tísní. Jistou náhradou za tyto neuskutečněné možnosti poskytl od konce sedmdesátých let časopis *Russian Literature*, který zahrnul do svého programu speciální čísla věnovaná menším slovanským literaturám. Postupně jsem vydal tři čísla (1982: 3-4, 1986:4) soustřeďující příspěvky domácích i zahraničních autorů o estetice Jana Mukařovského. Pokoušel jsem se otevřít publikační možnosti našim odborníkům, kteří nemohli doma publikovat nebo v tom byli omezovali (O. Sus, M. Červenka,

M. Jankovič, R. Kalivoda a jiní). Protože jsem postupně shromáždil řadu kvalitních, ale různorodých studií, které nemohly všechny najít uplatnění v *Russian Literature*, nabídl jsem je nakladatelství Rodopi. To bylo ochotno – za přispění ministerské nadace – vydat svazek, který po průtazích vyšel v roce 1990 pod názvem *Czech Studies – České studie*. Je v něm uveřejněno 16 statí autorů několika oborů (lingvistiky, literární vědy, historie umění, dějepisu), generací a národností (například R. Jakobson, F. Vodička, N.Å. Nilsson, R. B. Pynsent, L. Hejdánek, P. Piřha a jiní). K mému údivu se této publikaci doma nedostalo téměř žádné odezvy. Dnes už je malá naděje, že by bylo možné pokračovat ve vydávání podobných sborníků, jak bylo původně v plánu.

V rámci odborného programu slavistického pracoviště vzniklo několik prací věnovaných terminologii pražské školy v literární vědě a estetice (v roce 1985 vyšel svazek shrnující základní estetická hesla, další dva, tj. oddíly teatrologie a teorie prózy, čekají na konečnou redakci).

Skutečnost, že jsem od počátku zařadil do svého programu přednášky o ruské avantgardě (V. Chlebnikov, K. Malevič, P. N. Filonov) a že jsem přednášel o ruské moderní poezii i studentům jiných literárních oborů, mi umožnila připomenout českou avantgardu v širším mezinárodním kontextu. Podílel jsem se na mezioborovém výzkumu avantgardy, jehož výsledkem je mimo jiné publikace manifestů *Historische avantgarde* (Amsterdam 1982), v níž byly otištěny také manifesty českého poetismu (publikace se dočkala tří vydání). O české avantgardě v mezinárodním kontextu jsem přednášel na sympoziu v Paříži 1978; studii podobného typu jsem uveřejnil ve druhém svazku *Histoire de la littérature russe*, která vycházela péčí E. Etkinda, G. Nivata, E. Strady a dalších v nakladatelství Fayard (díl věnovaný před- a porevolučnímu období vyšel v roce 1988).

IV

Od podzimu 1969 získala bohemistika v rámci amsterdamské slavistiky statut hlavního oboru (předtím se mohli studenti seznámit s češtinou pouze v rámci jazykových kursů). I když počáteční zájem vyvolaný pražským jarem postupně klesl, počet studentů na bohemistice se stabilizoval (ročně 5-10 zájemců o jazykové kursy; na hlavním oboru zůstávala z každého ročníku asi třetina), takže bohemistika už nepatřila mezi fakultativní nebo okrajové obory, ale udržela si ráz prosperujícího malého oboru. Jak se bude situace vyvíjet v budoucnosti, nevím, protože drastická úsporná opatření hrozí, že bohemistika se udrží pouze jako vedlejší obor, přilepený k rusistice. Důležitým faktorem byl zprvu příliv českých a slovenských studentů-emigrantů, později pak účast studentů českého původu druhé generace. To také

umožnilo po celé dlouhé období realizovat každoročně seminář, kde se diskutovalo česky. Charakteristickým znakem bohemistického studia bylo také to, že se ho pravidelně zúčastňovali studenti jiných oborů (například z dějin umění, filozofie, teologie, historie, z konzervatoře a podobně). Ti pak po zvládnutí základních jazykových a obecně kulturních základů bohemistiky dokončili svá studia v rámci svého oboru obohacení o českou specializaci. Občas u nás studovali i studenti z jiných univerzit, například z Groningenu, nebo studenti věnující se slovenské literatuře. Několikrát jsem se zúčastnil také posuzování bohemistických prací na jiných univerzitách (například v Bruselu).

Témata diplomových prací se týkala převážně literatury 20. století (K. Čapek, V. Vančura, dvakrát B. Hrabal, D. Tatarka, V. Havel, M. Kundera), ale také literatury na přelomu století (Hlaváček) a v 19. století (účast spisovatelek při konstituování novodobé literatury). Ve třech případech studenti zpracovali teoretické otázky související s pražskou školou (sémantické gesto, teorie prózy, Jakobsonova versologie), jedna práce byla věnována Fillovu pobytu v Nizozemí a jedna se týkala neoficiální folkové poezie sedmdesátých a osmdesátých let.

V

V rámci odborně popularizační činnosti, která také sledovala aktuální politické cíle, pořádala naše bohemistická skupina na univerzitě pravidelné České dny. Každý byl věnován významnému českému spisovateli. Po přednáškách, jichž se pravidelně účastnili i hosté ze zahraničí, následoval zpravidla kulturní program. První Český den byl organizován v roce 1980; jeho cílem bylo seznámit veřejnost s dílem Václava Havla, který byl v tu dobu ve vězení. Přednášejícími byli: profesor Dittrich z Utrechtu, H. Schmidová, M. Grygar a Jiří Lederer, který byl krátce předtím vyhoštěn z Československa. Druhý Český den (1983) byl věnován Jaroslavu Haškovi; přednášeli: S. Rothová z Paříže, G. Riffová z Bochumi, G. Laub z Hamburku, M. Grygar. Třetí Český den byl inspirován udělením Nobelovy ceny Jaroslavu Seifertovi; hlavním přednášejícím byl K. Chvatík z Kostnice, další referáty připravili naši studenti. U příležitosti těchto Českých dnů byly vydány tištěné plakáty a xeroxované brožurky s informačním materiálem; obojí se prodávalo. – Občas bylo možné uspořádat přednášky zahraničních hostů o české literatuře nebo literární teorii. Vedle kolegů z USA a z Kanady (L. Matějka, L. Doležel, T. Winner) to byl Jiří Gruša z Bonnu a také Miroslav Procházka z Prahy.

Péči bohemistické skupinky bylo připraveno také kolokvium o Hrabalovi (1987). Referáty zahraničních hostů S. Rothové z Vídně a A. J. Liehma z

Paříže doplnily příspěvky M. Grygara, E. van Damové-Havelkové a vystoupení dvou studentů. Při této příležitosti vyšla nákladem Slovanského semináře brožura *Danslessen van Bohumil Hrabal*, redigovaná M. Grygarem a G. Allemanovou. V této trojjazyčné publikaci vyšly jednak odborné studie o Hrabalově díle, jednak překlady několika Hrabalových próz a životopisných textů, které pořídili studenti.

V prosinci 1991 bylo na fakultě uspořádáno sympozium o literárním a filozofickém díle J. A. Komenského. Zúčastnili se ho jednak hosté z Mnichova – K. Mácha, z Prahy – J. Kolár, J. Opelík a R. Pytlík, z Brna – Z. Kožmín, jednak amsterdamská bohemistka – H. Schmidová a M. Grygar. Akta sympozia jsou v tisku; vyjdou letos ve speciálním čísle *Russian Literature*.

VI

Již z důvodů kompozičních by bylo vhodné zakončit tuto zprávu přihlednutím k dnešní situaci a perspektivě české literatury v Nizozemí. Protože podrobný výklad by zabral hodně místa, zmíním se stručně jen o tom, že česká literatura není už dnes v Holandsku ničím exotickým a že se vůbec nemusí zaštiťovat nějakým kulturně politickým zájmem o země východního bloku nebo ruské zóny. Je pravda, že v uplynulém dvacetiletí nepříznivá politická situace u nás pomáhala vzbuzovat zájem o naši kulturu, zejména o perzekvované autory. Ale pravda je také to, že počet i kvalita překladů našich autorů v posledním čtvrtstoletí již dosáhly takového stupně, že lze hovořit o zcela nové kvalitě přístupu nizozemské čtenářské i odborné veřejnosti k našemu písemnictví. Jména jako Havel, Kundera, Vaculík, Hrabal, Škvorecký, Seifert, Kohout, Gruša a další, nemluvě již o "starých známých", jako je Hašek a Čapek, patří do povědomí současného holandského a vlámského vzdělance a setkání s nimi již nenaráží na bariéru nevšímavosti, kterou bývají malé a neznámé literatury a kultury tak často obklopeny. Proto dnes už nikoho nepřekvapí, když se na pultech knihkupectví objeví třeba taková čerstvá prvotina, jakou je třeba *Daleko od stromu* Zuzany Brabcové. A není také jistě náhoda, že ti nejlepší překladatelé jsou absolventy Amsterdamské univerzity.